

Selcuk Journal of Agriculture and Food Sciences

Selçuk Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi

Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programının Etkisinin Değerlendirilmesi: Konya İli Örneği

Ferit ÇOBANOĞLU^{1,*}, Renan TUNALIOĞLU¹, Halil İbrahim YILMAZ¹, Sıdıka BOZKIRAN¹,

Ali NALBANTOĞLU², Hamza YILDIZ³

¹Adnan Menderes Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Aydın

²Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Aydın İl Müdürlüğü, Aydın

³Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, Ankara

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Geliş tarihi: 10.05.2016

Kabul tarihi: 13.04.2017

Anahtar Kelimeler:

Farkın farkı

Müdahale grubu

Karşılaştırma grubu

Eğilim skorları

Hibe Programı

Politika yapımı

ÖZET

Bu çalışmada, Konya ilinde uygulanmış olan, Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP) kapsamında bulunan “Makine Ekipman Alımlarının Desteklenmesi (MEAD) alt programının etkisi değerlendirilmiş, sorunlar ve olası çözüm önerileri oluşturulmaya çalışılmıştır. Araştırmada, Konya ili ve yöresinde, 2011 yılında MEAD alt programından faydalanmak için başvuruda bulunmuş üreticilerden, 122 adet destekten yararlanmış, 71 adet de destekten yararlanmamış olan toplam 193 üretici ile 2015 yılında, anket çalışması yapılmıştır. Söz konusu örneklemin belirlenmesinde, olasılığa dayalı olmayan örnekleme tekniklerinden amaçlı örnekleme teknikleri içerisinde bulunan ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Esas olarak “Karşıt Durum Etki Değerleme Yöntemi” kullanılarak, MEAD alt programı için “Müdahalenin Net Etkisi Nedir?” sorusuna cevap aranmıştır. Sonuç olarak, MEAD alt programından yararlanan üreticilerin, bu programdan yararlanmayan üreticilere göre işletmelerinde; toplam personel istihdamı, tarımsal ürün üretim kapasitele-ri ve tarımsal gelirdeki artış gibi birçok olumlu etkiye sahip oldukları tespit edilmiştir.

Assessment of Impact of Rural Development Investments Support Programme: Evidence from Konya Region

ARTICLE INFO

Article history:

Received :10.05.2017

Accepted :13.04.2017

Keywords:

Difference in difference

Treatment group

Comparison group

Propensity scores

Grant scheme

Policy making

ABSTRACT

In this study, impacts of “Supporting of Purchasing of Machine-Equipment (SPME)” subprogramme implemented in Konya region, including Rural Development Investments Support Programme (RDISP), are evaluated, problems and also possible solution recommendations are tried to constitute. In the research, survey study is carried out with 193 producers totally, applied to benefit from SPME sub-programme in 2011, while 122 of those could benefit from these support, and 71 of those couldn't benefit from the program in 2011 year in Konya region. Meanwhile defining the sample population among total producers, the sampling method in purposive sampling techniques among sampling methods that are not probabilistically is used. Essentially, inquired for answer the question “What is the Net Effect of Intervention?” for SPME sub-programme using “Counterfactual Impact Evaluation”. However, producers taken and not taken support from SPME subprogramme are assessed debating different factors. Finally, the producers who could benefit from SPME subprogramme have many positive indicators such as total personal employment, agricultural crop production capacity, and agricultural income compared to the producers who couldn't benefit from this programme.

* Sorumlu yazar email: ferit.cobanoglu@adu.edu.tr

Kısaltmalar

KKYDP	: Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı
MEAD	: Makine Ekipman Alımlarının Desteklenmesi
SPME	: Supporting of Purchasing of Machine-Equipment
RDISP	: Rural Development Investments Support Programme
GTHB	: Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
UKKS	: Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi

1. Giriş

Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (UKKS)'nde belirtildiği gibi kırsal kalkınma, en genel tanımıyla, kırsal alanda yaşayan fertlerin ekonomik ve sosyal refahı ile yaşam kalitesini artırma sürecidir. Kırsal alandaki temel ekonomik faaliyetin tarım olması nedeniyle, bu politikanın sektörel boyutu tarım politikalarına konu edilmektedir (TCRG, 2015). Dünya genelinde olduğu gibi, ülkemizde de kırsal kalkınmanın farklı boyutlarda gerçekleştirilebilmesi için, birçok politika aracı ve yöntem kullanılmış olup, bu sürecin, gelişen ve değişen yaşam koşulları ve teknoloji düzeyi ile birlikte devam etmekte olduğu ifade edilebilir.

Etkisinin değerlendirilmeye çalışıldığı Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP), ulusal kaynaklarla yürütülen destekleme faaliyetleri içerisindeki "kırsal kalkınma amaçlı tarımsal destekler" bölümünde yer almaktadır. KKYDP'nin amaçları şunlardır (TRGM, 2015): (i) Kırsal alanda gelir düzeyinin yükseltilmesi ile alternatif gelir kaynaklarının oluşturulması; (ii) Tarımsal pazarlama alt yapısının geliştirilmesi; (iii) Tarımsal makine kullanımının artırılması; (iv) Gıda güvenliğinin güçlendirilmesi; (v) Basınçlı sulama sistemlerinin yaygınlaştırılması; (vi) Yürütülmekte olan kırsal kalkınma projeleri etkinliklerinin artırılması; (vii) Kırsal toplumda belirli bir kapasitenin oluşturulması; (viii) Tarımsal üretim ve tarımsal sanayi entegrasyonunun sağlanması için küçük ve orta ölçekli işletmelerin desteklenmesi. Hibe desteği konuları da iki alt başlık altında incelenebilir. Bunlar, "ekonomik yatırımlar ve makine ekipman destekleridir". Ekonomik yatırımlar içerisinde; tarımsal ürünlerin işlenmesi, depolanması ve paketlenmesine yönelik olarak yeni yatırım tesisleri, kapasite artırımı ve teknoloji yenilenmesi, kısmen yapılmış yatırımların tamamlanması bulunmaktadır. Yine ekonomik yatırımlar içerisinde; alternatif enerji kaynakları kullanan seralar, jeotermal, biyogaz, güneş ve rüzgar enerjisi üretim tesisleri, koyun, keçi ve manda ağıl yapımı desteklenmektedir. Makine ekipman destekleri içerisinde ise; alet ekipman alımları ve tarla içi sulama destekleri bulunmaktadır.

Etki değerlemesinin yapıldığı makine ekipman alımı hibe desteklerinin dağılımı ve maddi büyüklüğü, Türkiye'de oldukça önemli bir düzeye ulaşmıştır (Çizelge 1).

Türkiye'de olduğu gibi, Avrupa Birliği (AB) ve dünya genelinde, uygulanmakta olan çeşitli destek mekanizmalarının etkisini ölçmek ve gelecekte uygulanacak olan programların başarısını arttırabilmek için çok yönlü araştırmalar ve yaklaşımlar ortaya konmaya çalışılmaktadır. Dünya Bankası (World Bank), Development), Avrupa Komisyonu, önemli bir sivil toplum kuruluşu olan OXFAM (Oxford Committee for Famine Relief) gibi tarım ve kırsal kalkınmaya fon sağlayan başlıca kurum ve organizasyonlar tarafından, operasyonel proje kılavuzlarının hazırlanma sürecinde, son 20-30 yıllık süre içerisinde, izleme ve değerlendirme (monitoring and evaluation) konusunda, metodoloji ve yaklaşımların geliştirilmesine yönelik çalışmaların desteklediği ifade edilmektedir.

Van Dingenen (2009) tarafından, Belçika'da, 2000-2006 yılları arasında uygulanan Kırsal Kalkınma Programının etkisini değerlendirmek için, Flaman Yönetim Otoritesi (Flemish Managing Authority) tarafından yapılan bir çalışma, tutarlı bir değerlendirme mimarisi olarak incelenmiştir. Çalışma, derin bir anket çalışması ile oluşturulan kantitatif bir analiz ve uzman çalıştayları birleştirilerek gerçekleştirilmiştir. Araştırmada esas olarak 16 ilgili parametre, üç tematik bileşen altında sınıflandırılmıştır. Bunlar: (i) tarımsal gıda ekonomisi: gelir, istihdam, tarımda, bahçe bitkilerinde ve tarıma dayalı gıda sektöründe işgücü verimliliği ve kalitesi; (ii) çevre, doğa ve peyzaj: toprak, su, flora & fauna, peyzaj, amonyak, sera gazları, su tüketimi ve gürültü; (iii) kırsal yaşam kalitesi: dolaylı istihdam, fiziksel olanaklar, aktiviteler & hizmetler, fiziksel çevrenin algılanan değeri.

Tarımsal Kalkınma için Uluslararası Fon (IFAD=International Fund for Agricultural

Gertler ve ark. (2011) etki değerlemesinin uygulamadaki aşamalarını ve yöntemlerini detaylı olarak incelemişlerdir. Çalışmada, alternatif etki değerlendirme yöntemleri içerisinde sonuç zincirleri (results chains) yönteminin en etkili yöntemlerden biri olduğu vurgulanmıştır. Seçilen performans göstergelerinin belirli, ölçülebilir, katkı verebilir, gerçekçi ve hedefe yönelik olması gerektiği belirtilmiştir. Bu da SMART (specific, measurable, attributable, realistic, targeted) kısaltması ile yapıldığı ifade edilmiştir. Etki değerlendirme çalışmalarında, güvenilir ve kesin sonuçlara ulaşabilmek için esas olarak iki konseptin incelenmesinin faydalı olacağı belirtilmiştir. Bunlar; nedensel çıkarımı (casual effect) ve karşıt durum etki değerlemedir (counterfactuals).

Çizelge 1

23.10.2015 Tarihi İtibariyle KKYDP Desteği Kapsamında Dağıtılan Makine Ekipmanların Dağılımı

Makine-Ekipman Türü	Adet	Hibe Tutarı (TL)	Makine-Ekipman Türü	Adet	Hibe Tutarı (TL)
Anıza doğrudan ekim makinesi	752	6979049	Motorlu turpan	28804	16761287
Arıcılık makine ve ekipmanı	1373	1734486	Pamuk toplama makinesi	169	4575880
Bahçe traktörü	420	8996984	Pancar söküm makinesi	2848	41936587
Balıkçı gemilerinde soğuk depo	8	227469	Patates söküm makinesi	1240	3849402
Balyalama makinesi	6181	115314238	Pülverizatör	25475	49156142
Biçerbağlar	2337	15370532	Pülverizatör kendi yürür veya traktörle çekilen atomizör, sisleyiciler ve ulv. mak.	13133	38039502
Canlı balık nakil tankı	23	132857	Pülverizatör sabit veya el arabası ile taşınan motorlu –tabanca m.	1142	1044556
Çayır biçme makinası	15723	26349196	Rüzgar makinesi	11	259135
Çeltik fide dikim makinesi	3	62000	Sap parçalama makinası	1992	6893128
Çiftlik gübresi dağıtma makinası	2944	15808891	Sap toplamalı saman makinası	3377	23693005
Dal parçalama makinesi	471	1873027	Seyyar süt sağım ünitesi	875	512103
Dip kazan	35	101733	Sıra arası çapa makinesi	3301	8838532
Diskli tırmık	11066	39487386	Silaj makinesi	6042	33010969
El traktörü ve ekipmanları	45808	142392244	Soğuk hava tesisatlı taşıma aracı	482	15093550
Fındık toplama makinesi	159	414381	Su ürünleri için buzlama makinesi	52	1201080
Fındık veya mısır kurutma makinası	2	24549	Su ürünleri için kuluçka dolabı	37	277428
File sistemi kurulması	176	3946554	Süt analiz cihazı	21	203951
Güneş kolektörü	217	803137	Süt sağım ünitesi ve soğutma tankı	16641	64854471
Hasat tablası	251	4898051	Süt soğutma tankı	299	3983006
Hububat harman makinesi	4987	23542288	Tambur filtre	7	21717
Kanola hasat aparatı	1	550	Tarım römorkları	1658	7192247
Kimyevi gübre dağıtma makinası	4	2806	Taş toplama makinesi	745	10709960
Koyun kırpma makinesi	258	198826	Toprak frezesi	6478	21147790
Lazerli tesviye aleti	319	3838375	Yem hazırlama araçları	5388	51883231
Mibzer	41313	163311740	Zeytin hasat makinesi	6096	12107549
Mini yükleyici	3	86523			
Basınçlı sulama	8897	128081757	Genel Toplam	270044	1121225834

Kaynak: GTHB, (2015). Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Hizmetiçi Eğitim Toplantısı, Kasım 2015, Antalya.

Diğer taraftan ülkemizde, kırsal kalkınma yatırımlarına yönelik desteklerin etkisinin belirlenmesine yönelik sınırlı sayıda çalışma yapıldığı belirlenmiş olmakla birlikte, kırsal kalkınmaya yönelik destek ve politika mekanizmalarını ortaya koymak için de belirli sayıda çalışma yapıldığı belirlenmiştir (Köprülü, 2006; Çakar; 2007; Sevinç, 2008; Beycan, 2009; Taşcıoğlu, 2011; Demirbük, 2013; Örs, 2013; Can ve ark., 2014; Asoğlu ve Binici, 2015; Gülçubuk ve ark., 2015). Bu çalışmalardan özellikle Taşcıoğlu (2011), Asoğlu ve Binici (2015) ve Gülçubuk ve ark. (2015) tarafından yapılan çalışmaların, bu çalışmanın ana amacını oluşturan, kırsal kalkınma yatırımlarını destekleme program ve/veya projelerinin etkilerinin belirlenmesi ile paralellik gösterdiği belirlenmiştir. Taşcıoğlu (2011) Türkiye genelinde uygulanan KKYDP kapsamında, Antalya, Burdur ve Isparta illerinin içinde bulunduğu Batı Akdeniz Bölgesi'nde söz konusu programdan yararlanan üreticilerin, Konjoint Analizi kullanılarak, bireylerin tarımsal destekleri tercih etmelerinde etkili olabilecek 5 temel faktör; destekleme şekli, destekleme miktarı (oranı), destekleme alanı, yatırım süresi ve vergi muafiyeti olarak belirlenmiştir. Bireylerin destekleme tercihinde en önemli faktörün "destekleme alanı" olduğu ortaya çıkmıştır. Örs (2013) tarafından, Mevlana Kalkınma Ajansı tarafından hazırlanan Kırsal Kalkınma

Mali Destek Programı'ndan destek alan proje sahiplerine kapsamlı olarak hazırlanmış bir anket uygulanarak, programın uygulanması sırasında yaşanan problemler tespit edilerek, bunların çözümüne yönelik bazı öneriler geliştirilmiştir. Asoğlu ve Binici (2015) Şanlıurfa ve Diyarbakır illerinde, KKYDP (1-7. etap)'ndan faydalanan KOBİ'ler ile görüşme yaparak, Şanlıurfa'daki 71 işletmeye göre, Diyarbakır'da destekten faydalanan 49 işletme daha başarılı bulunmuştur. Proje öncesinde işletmelerin istihdam ortalaması 6.53 iken, proje sonrasında bu değer 12.68 olduğu belirlenmiştir. Gülçubuk ve ark. (2015) ise Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) tarafından 2011 yılında yetki devrinin alınmasından bu yana desteklenen ve hayata geçen proje sonuçlarının değerlendirilmesini yapmışlardır. Proje etki çalışmaları; ekonomik, çevresel, kurumsallaşma, teknolojik ve sosyo-kültürel boyutta gerçekleştirilmiştir.

Diğer taraftan Meydan (2014) tarafından, bu çalışmada kullanılmış olan "Karşıt Durum Etki Değerleme" yöntemi esas alınarak, çeşitli Kalkınma Ajansları tarafından sağlanmış olan farklı desteklerin etki değerlendirilmesi çalışması yapılmıştır. Söz konusu çalışmada, "Karşıt Durum Etki Değerleme Yöntemi" detaylı olarak açıklanmıştır.

Bu çalışmanın ana amacını, KKYDP kapsamında, Konya ilinde uygulanmış olan makine ekipman alımı hibe desteği programının etkisinin değerlendirilmesi, sorunlar ve bunlara yönelik olası çözüm önerilerinin geliştirilmesi oluşturmıştır.

3. Materyal ve Metot

3.1. Materyal

KKYDP kapsamında bulunan, Makine ve Ekipman Alımlarının Desteklenmesi Programı etkisinin değerlendirilmesine yönelik olarak, Konya ilinde, baz yıl olan 2011 yılı için hibe desteği alan üreticiler müdahale grubunu oluştururken, aynı baz yılında proje desteği için başvurup da, destek almaya hak kazanamayan üreticiler ise karşılaştırma grubunu oluşturmuştur. KKYDP'nın etkisinin belirli bir süre içerisinde ortaya çıkacağı varsayımı ile KKYDP etkilerinin net olarak belirlenebilmesine yönelik olarak, KKYDP hibe desteğine başvurulup, bundan faydalanılmış olan yıldan, yaklaşık olarak 2,5-3 yıl sonrasına denk gelen bir dönemde, diğer bir ifade ile bu üreticiler ile 2015 yılında

yapılan anket çalışması ile karşıt durum etki değerlendirilmesi uygulaması yapılmıştır.

Bu çalışmada, üretici anketleri yapılacak bireylerin belirlenmesinde, olasılığa dayalı olmayan örnekleme tekniklerinden amaçlı örnekleme (purposive sampling) teknikleri içerisinde bulunan ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme yönteminde temel anlayış, önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan bütün durumların çalışılmasıdır (Şimşek ve Yıldırım, 2013; Kahramanoğlu ve ark., 2015). Çalışmada kullanılan ölçütler şunlardır: (i) Destek alan ve almayan üreticilerin belirlenmesi, (ii) İllere göre destek verilen makine ekipman türlerinin dağılımı (örneğin pulluk, römork, mibzer, pülverizatör, gübreleme makinası vb.) ve yoğunluğu, bunlar arasında, ili temsil edecek düzeyde örneklemin belirlenmesi durumu, (iii) Ulaşılabilirlik ve güvenilir bilgi edinme. Konya ilinde, baz yıl olan 2011 yılında KKYDP başvuru durumu ve anket yapılan üretici/yatırımcıların dağılımı aşağıda belirtilmiştir (Çizelge 2). Söz konusu veriler, Konya Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü'nden sağlanmış olup, Konya ilinde toplam olarak 193 üretici ile anket çalışması yapılmıştır.

Çizelge 2.

Konya ilinde baz yıl olan 2011 yılında KKYDP makine ekipman alımı başvuru durumu ve anket yapılan üreticilerin dağılımı

Destek alan üretici sayısı (n)	Anket yapılan üretici sayısı (n)	Destek almayan üretici sayısı (n)	Anket yapılan üretici sayısı (n)	Toplam başvuru sayısı (n)	Anket yapılan toplam üretici sayısı (n)
2013	122	5598	71	7611	193

3.2. Metot

Bu değerlendirme için esas olarak, "Karşıt Durum Etki Değerlendirme Yöntemi" kullanılmıştır. Çalışmanın araştırma sorusu "KKYDP kapsamında makine ekipman alımı desteklerinin etkisi nedir?" şeklindedir. Araştırmada, eğilim skoru eşleştirme yöntemi ile eşleştirilmiş farkın farkı yöntemleri ayrı ayrı kullanılarak müdahalenin net etkisi ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır. Böylelikle, bağımlı değişkenleri etkileyebilecek gözlenen değişkenlerin, müdahale öncesi döneme ilişkin değerleri üzerinden birbirine benzer müdahale ve karşılaştırma grupları oluşturulacak, söz konusu grupların öncesi ve sonrası farkı alınarak gözlenemeyen değişkenlerin zamana göre değişimi kontrol altına alınarak yansız etki tahmini sonuçları elde edilebilecektir. Etki değerlendirmesi çalışmalarında alınan kararlar doğrudan ilişkisi olan az sayıda göstergenin seçilmesi istenmektedir (Meydan, 2014).

Çalışmada eğilim skorlarının belirlenmesinde lojistik modeli kullanılmıştır. Modelde, bağımlı değişken olarak birçok çalışmada da kullanılan, istihdam edilen personel sayısı, tarımsal ürün üretim kapasitesi ve tarımsal işletmenin elde ettiği yıllık tarımsal gelir seçilmiştir. Tarımsal gelir değerindeki değişiklikleri daha iyi ortaya koyabilmek için, Türk Lirası (TL), Amerikan

dolarına (ABD \$) çevrilmiştir. Tarımsal gelirin belirlenmesine yönelik, 2014 yılı sonu esas alınarak gerekli hesaplamalar yapıldığı için, 2014 yılı yıllık döviz kuru dikkate alınmıştır. Ortalama döviz kuru hesaplamasında 1\$ = 2.188 TL olarak değerlendirilmiştir (MB, 2017). Bu değişkenlerin yanında, analizlerin tutarlılığı ve güvenilirliğini arttırmak için işletme ölçeği ve uzmanlaşma da kontrol değişkeni olarak analize dahil edilmiştir. İşletme ölçeği ve işletmenin uzmanlaşma durumunun belirlenmesinde, kullanılan parametreler şunlardır: Üreticiler için, yeter gelirli arazi büyüklüğü; aşağıdaki belirtilmiş olan (Çizelge 3) minimum büyüklükten daha küçük arazi büyüklüğüne sahip işletmeler için=1, minimum ve daha fazla arazi büyüklüğüne sahip işletmeler için ise=2 değeri dikkate alınmıştır. İşletme (çiftlik) uzmanlaşması, çiftlik gelirinde baskın (asıl) aktiviteyi tanımlamaktadır: Eğer bir tarımsal işletmede, elde edilen gelirin ya da işletme büyüklüğünün üçte ikisi (2/3'ü) sadece tek bir aktiviteden oluşuyorsa, bu işletme uzmanlaşmış işletme olarak kabul edilmektedir (EUROSTAT, 2015).

Eğilim skoru eşleştirme yöntemi, KKYDP makine ekipman alımı desteğinden yararlanma durumunu etki-

Çizelge 3.

Araştırma yöresinde sahip olunan yeter gelirli tarımsal arazi büyüklüklerinin dağılımı

İl	Sulu arazi (da)	Kuru arazi (da)	Dikili arazi (da)	Örtüaltı arazi (da)
Konya	60	175	10	3

Kaynak: TCRG, 2014. 15 Mayıs 2014 tarih, 29001 sayılı Resmî Gazete. Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.

leyen çeşitli değişkenlerin oluşturduğu bir lojit modeli kurularak, bu modelin her gözleme ilişkin bir eğilim skor değeri üretmesine dayanmaktadır. Müdahale ve karşılaştırma grubu gözlemleri oluşturulan eğilim skor değerlerine göre çeşitli eşleştirme yöntemleriyle eşleştirilmektedir. Aşırı ve sapan skorlar, eşleştirmeden çıkarılmıştır. Eşleştirilen müdahale ve karşılaştırma gruplarında çıktı değişkenin (bağımlı değişken) ortalamasının farkı alınarak net etki tespit edilmektedir (Meydan, 2014). Destek alan ve almayan gruplar arası karşılaştırmalarda da, veriler normal dağılım göstermediği için Mann Whitney U testi kullanılmıştır.

Çizelge 4.

Konya ilindeki tarımsal işletmeler için yapılan lojit regresyon analizinde kullanılan değişkenlere ait bazı tanımlayıcı istatistikler

Değişkenler	Özellik	Ortalama	Standart sapma
Bağımlı değişken			
KKYDP kapsamında makine ekipman alımı desteğinden yararlanma durumu	Y=1 (eğer evet ise), Y=0 (diğer durum)	0.63	0.48
Bağımsız değişkenler			
İstihdam edilen toplam personel sayısı (2011 yılı)	Adet	1.37	5.10
Tarımsal ürün üretim kapasitesi (2011 yılı)	Ton	388.57	569.36
Tarımsal gelir (2011 yılı)	ABD\$	124994.91	288390.74
Uzmanlaşma	1: evet, 0: hayır	0.48	0.50
İşletme ölçeği	1: küçük, 2: büyük	1.55	0.50

Bu değişkenlerin etkisi ise pozitif yönlüdür. Diğer bir ifade ile uzmanlaşma ve işletme ölçeği arttıkça, söz konusu projelerin kabul edilme olasılığı artmaktadır.

Çizelge 5.

Konya ilindeki tarımsal işletmeler için yapılan lojit regresyon analizinin sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart hata	Wald değeri	p
Sabit	-0.700	0.492	2.027	0.155
İstihdam edilen toplam personel sayısı	0.090	0.080	1.279	0.258
Tarımsal ürün üretim kapasitesi	0.000	0.000	0.009	0.922
Tarımsal gelir	0.000	0.000	0.187	0.666
Uzmanlaşma	0.417	0.317	2.736	0.089*
İşletme ölçeği	0.610	0.320	3.625	0.057*
Gözlem sayısı	193			
Wald (χ^2)	8.986			
-2 Log likelihood	11.194			
Hosmer and Lemeshow Test (χ^2)	32.236			

*, ** sırasıyla $p < 0.10$ ve $p < 0.05$ istatistiksel önem düzeyini ifade etmektedir.

Genel eşleştirme yapılarak gerçekleştirilen karşılaştırmada, 2011 yılında destek alan ve almayan işletme-

4. Araştırma Sonuçları ve Tartışma

KKYDP kapsamında destek başvurusunda bulunulup, satın alınan makine ekipmanların esas olarak şunlardan oluştuğu belirlenmiştir: Traktör, pulluk, römork, mibzer, pülverizatör, gübreleme makinası, silaj makinası, süt soğutma tankı, tırmık, kazayağı, pancar sökme (hasat) makinası, balya makinası, yem karma makinası vb.

Eğilim skorlarının belirlenmesine yönelik oluşturulmuş olan lojit modelinde kullanılan değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler (Çizelge 4), modelin sonuçları (Çizelge 5) aşağıda belirtilmiştir. Kurulmuş olan lojit modelinde hesaplanmış olan Wald, -2 Log likelihood ve Hosmer and Lemeshow değerlerine göre, modelde kullanılmış olan değişkenlerin, modeli yeterince açıklama gücüne sahip oldukları ifade edilebilir.

Tarımsal işletmelerin, hibe desteğinden yararlanma durumu üzerine, uzmanlaşma ($p < 0.10$) ve işletme ölçeği ($p < 0.10$) değişkenlerinin etkisinin istatistiksel olarak önemli olduğu belirlenmiştir.

Modelde kullanılan diğer değişkenlerin etkisinin istatistiksel olarak önemli olmadığı ($p > 0.05$) tespit edilmiştir (Çizelge 5).

Modelde kullanılan diğer değişkenlerin etkisinin istatistiksel olarak önemli olmadığı ($p > 0.05$) tespit edilmiştir (Çizelge 5).

lerde istihdam edilen toplam personel sayısı ortalamaları arasında istatistiksel olarak farklılık bulunduğu

($p<0.05$) belirlenmiştir (Çizelge 6). Destek alan işletmelerde istihdam edilen toplam personel sayısı 0.35

iken, destek almayan işletmelerde 0.61 olarak tespit edilmiştir.

Çizelge 6.

Konya ilindeki tarımsal işletmelerin istihdam ettikleri toplam personel sayısının karşılaştırılması (2011)

Destekten yararlanma durumu	n	Ortalama (adet)	Standart sapma	Mann Whitney U	p
Destek alan	71	0.35	1.32	2073.00	0.03*
Destek almayan	71	0.61	1.15		

*, ** sırasıyla $p<0.05$ ve $p<0.01$ istatistiksel önem düzeyini ifade etmektedir.

Genel eşleştirme yapılarak gerçekleştirilen karşılaştırmada, 2011 yılında destek alan ve almayan işletmelerde, tarımsal ürün üretim kapasite değerleri ortalamaları arasında istatistiksel olarak farklılık bulunduğu

($p<0.05$) belirlenmiştir. Destek alan işletmelerde ortalama tarımsal ürün üretim kapasitesi 211.45 ton iken, destek almayan işletmelerde ise 333.14 ton olduğu tespit edilmiştir (Çizelge 7).

Çizelge 7.

Konya ilindeki işletme gruplarına ait tarımsal ürün üretim kapasite değerlerinin karşılaştırılması (2011)

Destekten yararlanma durumu	n	Ortalama (ton)	Standart sapma	Mann Whitney U	p
Destek alan	71	211.45	277.90	1975.50	0.048*
Destek almayan	71	333.14	454.28		

*, ** sırasıyla $p<0.05$ ve $p<0.01$ istatistiksel önem düzeyini ifade etmektedir.

2011 yılında destek alan ve almayan işletmelerde, tarımsal gelir değerleri ortalamaları arasında istatistiksel

olarak farklılık bulunmadığı ($p>0.05$) belirlenmiştir (Çizelge 8).

Çizelge 8.

Konya ilindeki işletme gruplarına ait tarımsal gelir değerlerinin karşılaştırılması (2011)

Destekten yararlanma durumu	n	Ortalama (ABD\$)	Standart sapma	Mann Whitney U	p
Destek alan	71	57273.76	62051.99	2065.50	0.109
Destek almayan	71	103375.55	182436.60		

*, ** sırasıyla $p<0.05$ ve $p<0.01$ istatistiksel önem düzeyini ifade etmektedir.

Genel eşleştirme yapılarak gerçekleştirilen karşılaştırmada, 2014 yılında destek alan ve almayan işletmelerde istihdam edilen toplam personel sayısı ortalamaları arasında istatistiksel olarak %1 önem düzeyinde ($p<0.01$) farklılık bulunduğu belirlenmiştir. Destek alan işletmelerde ortalama olarak 0.37 kişi istihdam edilir

ken, destek almayan işletmelerde ise ortalama olarak 0.90 kişi istihdam edildiği tespit edilmiştir (Çizelge 9). Bu sonuç da, destek almayan işletmelerde istihdam edilen personel sayısının, destek alan işletmelerden görece olarak daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır.

Çizelge 9.

Konya ilindeki tarımsal işletmelerin istihdam ettikleri toplam personel sayısının karşılaştırılması (2014)

Destekten yararlanma durumu	n	Ortalama (adet)	Standart sapma	Mann Whitney U	p
Destek alan	71	0.37	1.34	1880.00	0.003**
Destek almayan	71	0.90	1.63		

*, ** sırasıyla $p<0.05$ ve $p<0.01$ istatistiksel önem düzeyini ifade etmektedir.

2014 yılında destek alan ve almayan işletmelerde, tarımsal ürün üretim kapasite değerleri ortalamaları

ları arasında istatistiksel olarak farklılık bulunmadığı ($p>0.05$) belirlenmiştir (Çizelge 10).

Çizelge 10.

Konya ilindeki işletme gruplarına ait tarımsal ürün üretim kapasite değerlerinin karşılaştırılması (2014)

Destekten yararlanma durumu	n	Ortalama (ton)	Standart sapma	Mann Whitney U	p
Destek alan	71	291.94	365.93	2206.00	0.310
Destek almayan	71	389.06	523.44		

*, ** sırasıyla $p<0.05$ ve $p<0.01$ istatistiksel önem düzeyini ifade etmektedir.

2014 yılında destek alan ve almayan işletmelerde, tarımsal gelir değerleri ortalamaları arasında istatistiksel

olarak farklılık bulunmadığı ($p>0.05$) belirlenmiştir (Çizelge 11).

Çizelge 11.

Konya ilindeki işletme gruplarına ait tarımsal gelir değerlerinin karşılaştırılması (2014)

Destekten yararlanma durumu	n	Ortalama (ABD\$)	Standart sapma	Mann Whitney U	p
Destek alan	71	87079.20	91447.41	2288.50	0.502
Destek almayan	71	125281.40	200144.75		

*, ** sırasıyla $p<0.05$ ve $p<0.01$ istatistiksel önem düzeyini ifade etmektedir.

Eşleştirilmiş farkın farkı yöntemine göre, destek alan tarımsal işletmeler ile almayan işletmelerin, istihdam edilen toplam personel sayıları arasındaki fark, negatif çıkmıştır. Bununla birlikte, 2011 yılından 2014 yılına gelindiğinde, farkın farkı yöntemine göre de, sonuç negatif çıkmıştır. 2011 yılında, destek alan ve almayan işletmelerdeki fark -0.26 iken, söz konusu fark 2014 yılında -0.53 olarak hesaplanmıştır. Dolayısıyla, farkın farkı da -0.27 olarak hesaplanmıştır (Çizelge 12). Bunun sebebi olarak bazı çıkarımlarda bulunulabilir. Bunlardan ilk olarak, söz konusu destek ile tarımsal üretimde makine ve teknoloji kullanım düzeyi artmış olmakla birlikte, istihdam edilen personel sayısında önemli bir artış olmadığı, buna karşın söz konusu destekten yararlanmayan işletmelerde istihdam edilen personel sayısında, görece olarak artışların olduğu ifade edilebilir. Bunun sebebi olarak aşağıdaki çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Öncelikle, Konya'da bulunan

tarım ve ormancılık makineleri imalat alt sektörü, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) verilerine göre "başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı" sanayinde öne çıkan sektörlerden biridir. Konya, tarım alet-makine ve ekipmanları imalatında Türkiye üretiminin %65'ine sahip olup, ihracatın %45'ini gerçekleştirmektedir (KTTGH, 2013). Bunun bir sonucu olarak, Konya'da bulunan tarım işletmelerinin büyük çoğunluğunun, özellikle orta ve büyük ölçekli işletmelerin, tarımsal üretim faaliyetlerinde gereksinim duyduğu makine ekipmanları ivedilikle, hızlı bir şekilde edinme/satın alma yoluna gittiklerini ortaya koyabilmektedir. Bu sebeple, 2011 yılı esas alındığında, söz konusu KKYDP makine ekipman alımı desteğinden, küçük ve orta ölçekli tarımsal işletmeler büyük oranda yararlanma yoluna giderken, esas olarak zorunlu ve acil gereksinimlerini karşılama amacına sahip oldukları düşünülmektedir.

Çizelge 12.

Konya ili tarımsal işletmelerinde istihdam edilen toplam personel sayısı açısından eşleştirilmiş farkın farkı yöntemi sonuçları

Bölge	İstihdam edilen toplam personel sayısı (adet)			İstihdam edilen toplam personel sayısı (adet)			Farkın farkı
	2011 yılı			2014 yılı			
	Destek alan	Destek almayan	Fark	Destek alan	Destek almayan	Fark	
Konya	0.35	0.61	-0.26	0.37	0.90	-0.53	-0.27

Orta ve büyük ölçekli tarımsal işletmelerin ise söz konusu destekleme programına, aynı başvuru dönemi için, görece olarak daha az başvuruda bulunmuş olduğu, başvuranların da mevcut makine ekipmanları modernize

etmek amacıyla başvuruda bulunmuş oldukları öngörülmektedir. Bu çıkarımı doğrulayıcı olarak, Konya ilinde, 2011-2014 yıllarında, bazı önemli tarım alet ve makine varlığındaki değişim miktarı aşağıda belirtil-

miştir (Çizelge 13). Diğer bir ifade ile 2011 yılı için, destek almayan kategorisinde bulunan orta ve büyük ölçekli işletmelerdeki istihdam oranının, aynı yıl için

destek alan kategorisinde bulunan küçük ve orta ölçekli işletmelere göre, görece olarak biraz daha fazla olduğu ifade edilebilir.

Çizelge 13.

Konya ilinde 2011-2014 yıllarındaki bazı önemli tarımsal alet - ekipman sayılarının dağılımı (adet)

Yıllar	Kulaklı traktör pulluğu	Toprak frezesi	Kültivatör	Diskli tırmık (diskaro)	Kombine hububat ekim makinası	Biçer bağlar makinesi	Mısır silaj makinası	Yem hazırlama makinası	Sırt pülver.	Pülverizatör (kuyruk milinden hareketli)	Motorlu pülver.	Süt sağım makinesi (seyyar)
2011	43005	3030	14591	8907	26598	26	636	848	20037	22718	3848	14091
2014	46301	3398	15092	9746	27524	30	912	1047	22749	24019	3913	20287

Kaynak: TÜİK (2017).

Eşleştirilmiş farkın farkı yöntemine göre, destek alan tarımsal işletmeler ile almayan işletmelerin elde ettikleri tarımsal ürün üretim kapasitesi arasındaki fark, 2011 yılında -121.69 ton iken, 2014 yılına gelindiğinde ise bu fark -97.12 ton olarak gerçekleşmiştir. Diğer bir ifade ile 2011 yılından, 2014 yılına gelindiğinde, destek alan ve destek almayan tarımsal işletmelerde, tarımsal ürün üretim kapasitesinde, belirli bir artış olmakla birlikte, söz konusu artışın, destek alan işletmelerde daha yüksek olduğu tespit edilmiş olmaktadır. Dolayısıyla farkın farkı da pozitif çıkarak, +24.57 ton olarak hesaplanmıştır. (Çizelge 14). Diğer bir ifade ile destek alan işletmeler ile destek almayan işletmeler arasındaki farkın azalmakta olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç da; destek alan işletmelerde ortalama tarımsal ürün üretim kapasitesi artış göstermeye devam ederken, destek almayan işletmelerde, söz konusu artışın daha

düşük seviyede gerçekleştiği belirlenmiştir. 2011 yılı esas alındığında, ilgili destek programından yoğun olarak yararlanan küçük ve orta ölçekli tarımsal işletmelerde oluşturulan tarımsal ürün üretim kapasitesinin, ilgili dönem için daha az başvuruda bulunmuş ya da bulunmamış orta ve büyük ölçekli işletmelerde oluşturulan tarımsal ürün üretim kapasitesine yaklaşılmaya başladığı tespit edilmiş olmaktadır. Diğer bir ifade ile ilgili işletme grupları arasındaki farkın görece olarak azaltılmış olduğu ifade edilebilir. Bu da, söz konusu desteklerin, Konya yöresinde tarımsal ürün üretimi açısından belirli bir sinerji oluşturduğu, destek alan işletmeler ile birlikte, destek almayan işletmelerin de bu durumdan pozitif yönde etkilendiğini ortaya koyabilmektedir. Tarımsal üretim açısından, olumlu ve pozitif gelişmeye yönelik bir rekabet ortamının oluştuğu ifade edilebilir.

Tablo 14. Konya ili tarımsal işletmelerinde tarımsal ürün üretim kapasitesi açısından eşleştirilmiş farkın farkı yöntemi sonuçları

Bölge	Ortalama tarımsal ürün üretim kapasitesi (ton)			Ortalama tarımsal ürün üretim kapasitesi (ton)			Farkın farkı
	2011 yılı			2014 yılı			
	Destek alan	Destek almayan	Fark	Destek alan	Destek almayan	Fark	
Konya	211.45	333.14	-121.69	291.94	389.06	-97.12	+24.57

Eşleştirilmiş farkın farkı yöntemine göre, destek alan tarımsal işletmeler ile almayan işletmelerin elde ettikleri ortalama gelir arasındaki fark, 2011 yılında -46101.79 \$ olarak gerçekleşirken, 2014 yılında ise -38202.20\$ olarak gerçekleşmiştir. Diğer bir ifade ile 2011 yılından, 2014 yılına gelindiğinde, destek alan ve destek almayan tarımsal işletmelerde, elde edilen orta-

lama tarımsal gelirden belirli bir artış olmakla birlikte, söz konusu artışın, destek alan işletmelerde daha yüksek olduğu tespit edilmiş olmaktadır. 2011 yılından, 2014 yılına gelindiğinde, aradaki fark azalma göstermiş olup, diğer bir ifade ile farkın farkı pozitif, +7899.59\$ olarak hesaplanmıştır (Çizelge 15).

Çizelge 15.

Konya ili tarımsal işletmelerinde tarımsal gelir düzeyi açısından eşleştirilmiş farkın farkı yöntemi sonuçları

Bölge	Ortalama gelir düzeyi (ABD\$)			Ortalama gelir düzeyi (ABD\$)			Farkın farkı
	2011 yılı			2014 yılı			
	Destek alan	Destek almayan	Fark	Destek alan	Destek almayan	Fark	
Konya	57273.76	103375.55	-46101.79	87079.20	125281.40	-38202.20	+7899.59

Bu sonucun da, KKYDP makine ekipman satın alımı desteğinin sağlamış olduğu önemli pozitif etkilerden biri olduğu ifade edilebilir. Yukarıda açıklanmış olan, küçük ve orta ölçekli işletmelerde, sağlanmış olan tarımsal ürün üretim kapasitesindeki artış, tarımsal gelir artışına da yansımıştır. Hem söz konusu destekten doğrudan yararlanan işletmelerde elde edilen ortalama tarımsal gelire yansıyan olumlu etkisi ve hem de 2011 yılında bu destekten yararlanamayan işletmelerde de, gelecek yıllarda ilgili desteğe başvuru isteğinin oluşması, gerek kapasite artışı, gerekse de kalite ve hijyen parametrelerindeki artış, dolayısıyla daha çok gelir artışı sağlanması beklentisi, KKYDP makine ekipman alımı desteğinin oluşturduğu çarpan etkisine iyi birer örnek olarak gösterilebilir.

Sonuç olarak Konya ili, gerek sahip olduğu yüksek teknoloji ve potansiyele sahip tarımsal makine ekipman imalat sektörü, dolayısıyla iç ve dış pazar rekabet üstünlüğü, gerekse tarımsal işletme yöneticilerinin/üreticilerin sahip olduğu farkındalık ve bilinç düzeyi ile kullanmış oldukları makine ekipman teknolojilerindeki gelişim açısından Türkiye genelinde ilk sıralarda bulunmaktadır. Bununla birlikte, KKYDP makine ekipman hibe destekleri ile imalat sanayi ve özellikle tarımsal işletme düzeyinde birçok parametre açısından önemli iyileşmelerin olduğu belirlenmiştir. KKYDP makine ekipman alımı desteğinden faydalanan işletme grupları arasında, özellikle tarımsal ürün üretim kapasitesi ve tarımsal gelir açısından pozitif yönde belirgin iyileşmelerin olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan, söz konusu desteklemeler ile sektörde oluşan sinerjinin, bu destekten faydalanmayan işletmelere de olumlu yansıdığı, bu işletmelerin kendilerine gerekli olan makine ekipmanları ya kendilerinin herhangi bir destekleme olmaksızın satın aldıkları, ya da söz konusu makine ekipmanları edinmek için, en kısa zamanda ilgili bir destek programına başvuruda bulunmayı düşündükleri belirlenmiştir.

5. Teşekkür

Bu çalışma, TAGEM Ar-Ge Destek Programları çerçevesinde desteklenmiş olan “Kırsal Kalkınma Yatırımlarını Destekleme Programının Etkisinin Değerlendirilmesi: Sorunlar ve Olası Çözüm Önerileri, TAGEM-14/AR-GE/52” isimli projenin belirli bir bölümünden oluşturulmuştur. Bu sebeple TAGEM’e teşekkür etmek isteriz. Ayrıca, projenin bu aşamasının yürütüldüğü Konya ilindeki Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü, Kırsal Kalkınma ve Örgütlenme Şube Müdürlüğü’nde görevli meslektaşlarımıza, çalışmanın gerçekleştirilmesi ve özellikle saha çalışmalarının yürütülmesinde sağlamış oldukları katkı ve yardımlardan dolayı teşekkürlerimizi sunarız.

tüldüğü Konya ilindeki Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü, Kırsal Kalkınma ve Örgütlenme Şube Müdürlüğü’nde görevli meslektaşlarımıza, çalışmanın gerçekleştirilmesi ve özellikle saha çalışmalarının yürütülmesinde sağlamış oldukları katkı ve yardımlardan dolayı teşekkürlerimizi sunarız.

6. Kaynaklar

- Asoğlu V, Binici T (2015). KKYDP ekonomik yatırımlarının değerlendirilmesi: *Şanlıurfa ve Diyarbakır Örneği. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 14: 221-230.
- Beycan H (2009). Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı ve bu çerçevede proje uygulama örneği. Yüksek Lisans Tezi, *Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış)*, Kütahya.
- Can M, Sayılı M, Yılmazçoban M, Bilici İ (2014). Tarım işletmelerinin pazarlama kabiliyetlerini geliştirmek için verilen hibelerden yararlanma durumu. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5: 109-132.
- Çakar YM (2007). Türkiye’de 1980 sonrası kırsal kalkınma uygulamaları ve Çorum ili örneği. Yüksek Lisans Tezi, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış)*, Ankara.
- Demirbük, M (2013). Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programının değerlendirilmesi, Sivas İli Örneği. Yüksek Lisans Tezi, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü (Basılmamış)*, Tokat.
- EUROSTAT (2015). http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Agri-environmental_indicator_-_specialisation (Erişim tarihi: 05.06.2015)
- Getler PJ, Martinez S, Premand P, Rawlings LB, Vermeersch CMJ (2011). Impact Evaluation in Practice. *The World Bank*.
- Gülçubuk B, Köksal Ö, Ataseven Y, Gül U, Kan M (2015). Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Desteklenen Projeler Etki Değerlendirme Raporu. *Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme (TKDK) Kurumu*, Mayıs 2015, s. 108.
- Kahramanoğlu R, Tiryaki EN, Canpolat M (2015). İlkokula yeni başlayan 60-66 ay grubu öğrencilerin

- okula hazır oluşları üzerine inceleme. *K.Ü. Kastamonu Eğitim Dergisi* 23: 1065-1080.
- Köprülü O (2006). TKV Gümüş Hacıköy Kırsal Kalkınma Projesinin çiftçiler üzerindeki etkilerinin sürdürülebilirliğinin değerlendirilmesi üzerine bir araştırma. Yüksek Lisans Tezi, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Basılmamış)*, Samsun.
- KTG (2013). Konya İli Tarım Sektörü Yatırım Kılavuzu. Konya Teknokent Teknoloji Geliştirme Hizmetleri A.Ş. http://www.konyateknokent.com.tr/d/f/tarim_yatiri_mkilavuzu_tr.pdf
- MB (2017). Ortalama dönem sonu döviz kurları. Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, T.C. Maliye Bakanlığı. <http://www.bumko.gov.tr/TR,150/doviz-kurlari.html>
- Meydan MC (2014). Kalkınma Ajansları desteklerinin değerlendirilmesi: karşıt durum etki değerlendirme örneği. Uzmanlık Tezi, *T.C. Kalkınma Bakanlığı, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü*, Ankara.
- Örs A (2013). Konya ili Mevlana Kalkınma Ajansı Kırsal Kalkınma Desteklerinin değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, *Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Basılmamış)*, Konya.
- Sevinç G (2008). Türkiye’de kırsal yapı ve kırsal kalkınma politikaları: Şanlıurfa örneği. Yüksek Lisans Tezi, *Harran Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü (Basılmamış)*, Şanlıurfa.
- Şimşek H, Yıldırım A (2013). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Seçkin Yayıncılık*, 9. Baskı, Ankara, s. 135.
- Taşcıoğlu Y (2011). Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programının sosyal ve ekonomik yönden değerlendirilmesi: Batı Akdeniz Bölgesi Örneği. Doktora Tezi, *Akdeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Basılmamış)*, Antalya.
- Van Dingenen K (2009). Current Practice Example presented during European Evaluation Network Workshop on Assessment of Socio-Economic Indicators. 28 October 2009, *IDEA-Consult*, Rome, Italy, pp. 25.
- TCRG (2014). 15 Mayıs 2014 tarih, 29001 sayılı Resmi Gazete. *Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun*.
- TCRG (2015). 31.12.2014 tarih, 2014/45 Karar No’lu Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2014-2020). Yüksek Planlama Kurul Kararı. 21 Şubat 2015 tarih, 29274 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazetesi.
- TRGM (2015). Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, Ankara. <http://www.tarim.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/TRGM.pdf> (Erişim tarihi: 10.09.2015)
- TÜİK (2017). Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara. <http://www.tuik.gov.tr/>